

De verdwenen Eems

Opzet voor een grensoverschrijdend netwerkproject

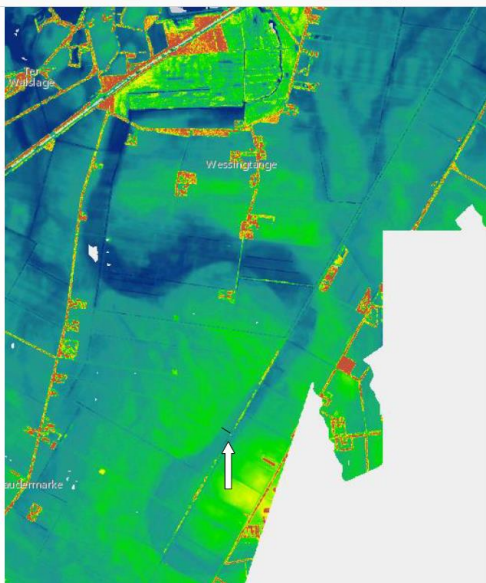
Uitvoerders: Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen); Niedersächsisches Landesamt für Denkmalpflege (Hannover/Oldenburg); amateurarcheologen.

Locatie: Westerwolde NL/Emsland D.

Doelgroep: bewoners en grondgebruikers in het gebied tussen Oberlangen (Ldkr Emsland) en Sellingen (provincie Groningen)

De kapstok van het project

Ter hoogte van Wessingtange in Oost Groningen passeerde ooit een mysterieuze rivier de Duits-Nederlandse grens. Deze rivier ontstond in het laat-glaciaal bij Oberlangen als aftakking van de Eems, slingerde noordwest richting Westerwolde en nam ter hoogte van Sellingen de Runde op, om van daar af als Ruiten Aa verder te gaan. Deze (naamloze) rivier was tot wel 80 m breed maar raakte volkomen verland, d.i. dichtgegroeid met veen. Alleen voor het geoefende oog is de oude loop nog waarneembaar. Tot ongeveer 200 v.Chr. vormden de hoge oevers voor de mens een landverbinding tussen Westerwolde en de linker Eemsoever. Aan de oevers werd gewoond, geboerd en begruofd men zijn doden. We menen dat deze verlande en grotendeels onzichtbare rivier genoeg aanknopingspunten biedt om als kapstok voor het project te dienen.

Afb. 2 Uitsnede van het AHN. De pijl wijst naar de boorraai over de restgeul van de Eems.

Het slingerende patroon van de verdwenen Eems tussen de rijksgrens en de Wessingtange (boven). ADC Rapport 4191137.

De doelstelling van het project

Het voormalige veengebied gelegen tussen het toeristisch hoog gewaardeerde stroomdal van de Ruiten Aa/Westerwoldsche Aa en de linker Eemsoever staat niet bepaald bekend om zijn cultuurhistorische waarden. Daar trof je vroeger slechts veen aan, daar lagen de werkkampen uit de nazitijd en daar vind je nu efficiënt ingerichte landbouwpercelen. Het is het typische 'achterland' van beide grensregio's. Ook bij bewoners en grondgebruikers overheerst het beeld van een rationeel productielandschap. Op zich klopt dat wel maar nagenoeg onbekend is dat in de ondergrond een riviersysteem kronkelt dat het gevestigde beeld van cultuurarmoede wel eens kon doen kantelen. Nog maar kort geleden ontdekten we dat de opvulling van de stroomgeul uit veen bestaat *en dat dit veen plaatselijk nog ongestoord aanwezig is*. Veenpakketten tot wel drie meter dik blijken informatie te bevatten over het toenmalige landschap, de vegetatie en prehistorische teelten van

cultuurgewassen. Opmerkelijk is ook dat deze rivier ijzerarm water aanvoerde, in groot contrast met de huidige Ruiten Aa die roodbruin kleurt van de ijzeroer.

In een netwerkproject beogen wij bewoners en grondgebruikers in figuurlijke zin mee te nemen 'de diepte in', dat wil zeggen bij hen belangstelling te wekken voor de methoden die archeologen hanteren om het verleden zichtbaar en beleefbaar te maken. Wat wij willen bereiken is een opwaardering van de identiteit die bewoners zelf aan het gebied verbinden, en een positieve grondhouding kweken jegens erfgoed waarvan zij zelf de eigenaar zijn. Als neveneffect zien wij ook een positiever imago ontstaan van het werk van archeologen.

De verdwenen Eems kruist de Duits-Nederlandse grens en is slechts te herkennen aan de knik in het pad en de natte laagte in het linker perceel. Lauderhok, naar het noorden gezien, november 2017.

Wat we al weten

Vanaf 2017 hebben archeologen en biologen van het GIA en het NLD proefboringen verricht om vast te stellen wat er van de verdwenen rivier nog over is, meer specifiek of:

- 1) in de opvulling van de stroomgeul nog onvergraven veen aanwezig is;
- 2) of de opvulling nog informatie bevat over het regime van de rivier, de vegetatieontwikkeling en menselijke ingrepen.

Beide vragen kunnen inmiddels (2018) met 'ja' worden beantwoord. Het Nederlandse bedrijf ADC ArcheoProjecten (Amersfoort) voerde pal tegen de grens aan Nederlandse zijde een veldonderzoek uit, vond daar nog twee meter veen en concludeerde dat de verlanding tussen 775 en 540 v.Chr. inzette, dat is de overgang van bronstijd naar ijzertijd. Duitse collega's uit Oldenburg en Hannover (NLD) stelden vast dat ook in het Sustrumer Moor en het Rütenbrocker Moor nog plekken zijn met intact veen, tot wel drie meter beneden maaiveld. Nu zijn ook daar de verwachtingen hoog gespannen op meer locaties met kwalitatief goede informatie.

Boorteam van Duitse archeologen actief in het Sustrumer Moor, augustus 2018.

Welke weerstanden dit project kan oproepen

Archeologen zijn er wel aan gewend dat niet iedereen hen met open armen ontvangt. Het imago van de archeologie is sinds de invoering van het de-verstoorder-betaalt-principe niet onverdeeld positief. Met name de vrees dat onderzoek leidt tot beperkingen in het landgebruik is een veelgehoorde reactie. Nu is het onderzoek juist op dat punt weinig bedreigend want de verdwenen Eems ligt grotendeels verscholen onder een dikke laag teelaarde waar de landbewerking geen invloed op heeft. Aan Duitse zijde zijn de landbouwpercelen allemaal diep ontgonnen. Op die percelen richt het onderzoek zich niet. Het zijn daar de restanten veen in boomsingels en bospercelen waar nog informatie van belang te vinden is. Boeren hoeven dus niet te vrezen voor eventuele oudheidkundige claims die het landgebruik beperken. We zullen alle in aanmerking komende grondeigenaren en –gebruikers toestemming vragen om hun land te betreden. Deelname is geheel op vrijwillige basis.

Projectonderdelen

Om het onderzoek naar de verdwenen Eems gestalte te geven en de bewoners van de grensregio daarvan deelgenoot te maken, zijn grofweg de volgende projectonderdelen voorzien:

- 1) Startbijeenkomst voor de regio met uitleg over het project en peiling van de stemming onder de aanwezigen.
- 2) Bij gebleken animo een officiële start van het project door het organiseren van een proefboring als kennismaking met het type onderzoek en de omvang van de bodemingreep.
- 3) Bezoek aan een laboratorium dat de boommonsters wetenschappelijk uitwerkt.
- 4) Regelmatige informatievoorziening over de voortgang door bijeenkomsten, persmomenten en een nieuwsbrief/ live-stream. De voortgang mede vormgeven in overleg met bewoners.
- 5) Officiële afsluiting van het project in de vorm van een blijvende herinnering, al naar gelang de wensen vanuit de regio (boek?).
- 6) Evaluatie van het project door studenten van de RUG.

Samenvatting puntsgewijs

- De verdwenen Eems is nagenoeg onbekend bij de lokale bevolking maar verbond ooit het Emsland met Westerwolde – als rivier en als bewoningsas;
- De verdwenen Eems kronkelt door boerenland dat thans als ‘cultuurarm’ te boek staat, een imago dat correctie behoeft;
- Vanuit geschiedkundig oogpunt wordt hier nieuwe kennis gegenereerd, er is nooit integral onderzoek naar gedaan;
- Bodemonderzoek is een prima manier om de bevolking te betrekken bij onvermoede aspecten van geologie, hydrologie, landschap en archeologie in hun eigen regio. Interactie met streekbewoners tijdens het bodemonderzoek wordt gestimuleerd.
- De informatie ligt opgeslagen in veenpakketten op plekken die het huidige landgebruik niet in de weg zitten;
- De wetenschappelijke begeleiding wordt geleverd door gerenommeerde instituten en firma's op het gebied van veenonderzoek (Groninger Instituut voor Archeologie; Niedersächsisches Landesamt für Denkmalpflege; het archeologische bedrijfsleven).